

Rasa Murauskaitė

Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos 2c klasės mokinė

Marius Katiliškis – metraštininkas, saugantis praeities laiką

Marius Katiliškis (Albinas Marius Vaitkus) – XX a. vidurio lietuvių rašytojas, prozininkas. Jis gimė Gruzdžių kaime, Šiaulių rajone, tačiau dvi svarbiausios vietos jam buvo Katiliškių kaimas netoli Žagarės bei Pasvalys, kuriame jis dirbo bibliotekoje. M. Katiliškis buvo savamokslis, tačiau labai savitas rašytojas. Jis sėmėsi įkvėpimo iš geriausių lietuvių rašytojų bei tokių užsienio autorių kaip Selma Lagerlof, Augustas Gailitas, Knutas Hamsunas bei Viktoras Hugo. Kūrybinio kelio pradžioje M. Katiliškis bandė rašyti poeziją, tačiau galiausiai pasinėrė į prozą. Patys žymiausi jo kūriniai – romanai „Užuovėja“ ir „Miškais ateina ruduo“. Vien užmetus akį į rašytojo kūrinių pavadinimus, jau galima spręsti, jog jis rašė apie tai, kokia svarbi žmogui yra gamta, jaukumas, harmonija. Būtent tai ir buvo didžiosios mūsų senelių ir prosenelių vertybės. Štai novelių romane „Užuovėja“ aiškiai ir vaizdingai aprašomas kasdienis lietuvių gyvenimas.

Iš kur žmogus gali pasisemti stiprybės, dvasios ramybės? Kur jis gali atsipalaiduoti, pamiršti savo rūpesčius ir skausmą? Į šiuos klausimus puikiai atsako M. Katiliškio romano novelės. Gamta. Tai mūsų saugiausias prieglobstis, kurio nereikia ieškoti kažkur toli. Galima tiesiog išeiti į lauką, įkvėpti gryno, medžiais atsiduodančio oro, išsimaudyti ežere, pasiklausyti paukščių čiulbesio, pasigėrėti tviskančiu saulėlydžiu. Visa tai – dovanos, kurias gauname iš motinos gamtos. Šias idėjas mums savo kūriniais įteigia ir Marius Katiliškis.

„Užuovėja“ sudaro 12 novelių. „Kaitra“, „Polaidis“, „Apyaušrė“ ... – visi pavadinimai yra susiję su gamtos reiškiniais. Rašytojas ne be reikalo kūriniams parinko tokius pavadinimus. Tai vaizduoja, kiek daug gamta reiškė jo aprašomo laiko žmonėms. Pavyzdžiui, novelėje „Kaitra“ įterpti senojo Vaitiškio prisiminimai apie dieną, kai jis surado gimdančią moterį. Net ir juose, kur, rodos, daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama įvykiams,

emocijoms, gamtos aprašymas yra labai svarbus. „Sodžius, lyg žemėn smegdamas, niūksojo tirštu medžių tankumynu“, „Papėdėje augo smidrai ir kerojo diemedžio krūmas“, „Ir žolynai tada, rodos, kitokie vešėjo“, – štai kokius vaizdingus posakius vartoja M. Katiliškis, rašydamas apie gamtą. Novelės pavadinimas „Kaitra“ parinktas ne šiaip sau: pagrindinis kūrinio įvykis vyko per didžiulę kaitrą, kurią puikiai prisimena senasis Vaitiškis. Tai rodo, kad senieji lietuviai savo gyvenimo net neišivaizdavo be gamtos.

„Užuovėjoje“ yra užfiksuotos ir įvairios lietuvių tradicijos, kurias kai kuriais atvejais galima vadinti ritualais. Pavyzdžiui, novelėje „Polaidis“ aprašomas visas alaus darymo procesas, net pačios mažiausios smulkmenos: „Užvirus katilui, sėmė siekeliu salyklą, pylė į kubilą ir plikino, sluoksniais dėdamas į tarpą apynius, kurie atskirai puode virė ir kunkuliavo, skleisdami atriūs garus“, „Varpstę aprišo kūlio šiaudais ir nuo smailiojo galo juos atlaužė taip, kad jie gludžiai prigultų prie dugno“. Dėl tokio smulkaus aprašymo skaitytojai turi galimybę išsamiai susipažinti su senolių gyvenimo būdu, tradicijomis, ritualais ir jų kasdienį gyvenimą palyginti su dabartiniu.

Turbūt daugumai šiuolaikinių žmonių didžiausia kvailystė atrodo vedybos iš išskaičiavimo, kurios buvo itin paplitusios seniau. Tėvai susitardavo dėl vaikų vestuvių. Didelis ūkis, sukauptas kraitis, padėtis visuomenėje – pagrindiniai to meto vertinimo kriterijai. To aprašyti nepamiršo ir Marius Katiliškis. Novelėje „Apyaušrė“ jis pasakoja apie merginą, vardu Kristina, kuriai mama surado vyrą – turtingą ūkininką Stočkų, visiškai nekreipdama į dukros maldavimus neversti jos tekėti. Pati Kristina mylėjo kitą vaikiną – Elyzą. Pastarasis irgi nebuvo auksinis: mėgstantis išgėrinėti, užkabinėti mergaites ir šiaip gyvenantis vien dėl pramogų ir turtų. Tačiau tai merginai nerūpėjo. Apakusi iš meilės ir bėgdama nuo nelaimingo gyvenimo su Stočkumi ji pradėjo planuoti pabėgimą iš namų. Rodos, viskas turėtų baigtis gerai, kaip būna pasakose, bet neaišku, ar Elyzas iš tikro myli Kristiną. Kai kurie jo pasisakymai ir veiksmai leidžia susidaryti nuomonę, jog vaikinai nori tik pasinaudoti Kristute ir pasisavinti jos mamos pinigus. Argi tai ne realybė, kuri nuo anų laikų nelabai ir pasikeitė?

Toliau gilinantis į Mariaus Katiliškio kūrybą būtų galima surasti dar daug istoriškumo. Jis yra išsaugojęs labai daug autentiškų mūsų senolių gyvenimo faktų, remdamasis daugiausia tuo, ką pats matė. Todėl jo kūryba yra labai objektyvi ir ją galime laikyti tikru istoriniu palikimu.

Rasa Murauskaitė

Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos 2c klasės mokinė
(Tel. 8627-81254)

Novelės

Kalėdinė kavos pasaka

- Nemokama kava!
- Išgirdusi tai, užbėgau į naują kavinukę. Šilta ir ganėtinai jauku.
- Prašau vieną puodelį.
- Su cukrumi ar be?
- Kuo daugiau, prašyčiau.

Man reikia, kad apsaltų kartėlio pilna širdis. Lengvai gurkšnoju šiltą, ką tik išvirtą kavą. Hmm, kai nemokama, tikrai nebloga. Stebiu vaizdą už lango. Visur jau žybčioja kalėdinės lemputės. Ech, eilinį sykį Kalėdos paverčiamos plastmasės ir pirkimo švente! Gaila.

Nugėriau tik pusę puodelio, nors sėdžiu jau kokį pusvalandį. Ketinu čia sėdėti dar ilgai, nors kava atšalo ir kelia šleikštulį, veliasi burnoje, bet dar šlykštesnis kaulus laužantis šaltis.

Už lango pilna šypsenomis pasipuošusių žmonių. Jų balti dantys akina labiau nei sniegas. Prisimenu vaikystę. Mėgau daryti sniego angelus pusnyse. Tuomet Kalėdos vis dar buvo Kalėdos, o žiema vis dar buvo žiema.

Padavėja jau šnairuoja. Užimu vietą, kurioje galėtų sėdėti potencialūs pirkėjai.

Bet štai prie mano staliuko prilekia mažas, gal ketverių metų vaikas.

- Al galima čia prisėsti?

Vargšelis, vis dar švepliuoja. Myliu vaikus. Jie mano gyvenimo angelėliai.

- Žinoma, kad gali.

Man net į galvą neatėjo, jog toks mažylis po kavines negali vaikščioti vienas...

- Koks tavo valdas? As tai Pijus.

- Amelija. Aš esu Amelija.

- Glazus valdas... Il mano mamytė buvo Amelija..

- O kodėl „buvo“?

- Ji yla. Tik ne su manim... Bet yla. Jos nebematau, tai il sakau, kad buvo...

Suprantu, šis vaikas jau patyręs gyvenimo skausmą. Nors mus skiria maždaug dvylika metų, bet mes tuo panašūs...

- O kodėl tu čia viena?

- Negi keista?

- As manau, kad tu tuletum būti su dlaugais al seima... Juk Kalėdos altėja...

Jau žiojuosi atsakyti, bet pasigirsta kitas balsas:

- Pijau, kur tu dingai?!

- As kalbuosi su melgaite, Eli.

- Tavo vardas Eris? – klausiu atėjusio. Be jokių kompleksų. Tai man nebūdinga.
- Aš Erikas, bet kai kalba Pijus, nelabai ką ir suprasi... – žavingai nusišypso.
- Sėsk cia. Juk planas pavyko.
- Koks planas? – susidomiu.
- Pijau...
- Mes ejom plo salį il pamatėm labai glazią vienisą melgaitę kavinėje, Elis labai nolėjo su ja susipazinti...
- Tu tikrai labai moki saugoti paslaptis, Pijau... – paniūra Erikas.
- Pel Kalėdas leikia būti gelam il nemeluoti.
- Aš sėdžiu be žado.
- Pamačiau tave ir panorau susipažinti. Aš žinau, kas tu. Skaičiau laikraštyje apie gaisrą tavo name... Supratau, kad Kalėdas švęsi viena. Tai ar nenorėtum švęsti jų su manimi ir Pijumi? Mums dviem būtų liūdna, o tau vienai – dar labiau...
- Net nesuabejoju.
- Ačiū! Jūs mane išgelbėjote...
- Gal Kalėdos vėl bus Kalėdos? Štai koks stebuklas!

Laiškas iš dangaus

Mažame nelaimingame miestelyje, siauroje nelaimingoje gatvėje, apšiurusiame nelaimingame name gyveno mažas nelaimingas vyras. Jis dirbo nemėgstamą darbą, turėjo nemylimą žmoną ir du jo nemylinčius vaikus. Kartais jį ištikdavo isteriniai priepuoliai ir jis niekaip negalėdavo nustoti verkti. Tuomet žmona ant jo rėkdavo, vaikai priekaištaudavo. Kaimynai slapčia iš jo šaipėsi, bet nė vienas nebandė paprasčiausiai suprasti.

Vienintelis spindulys gyvenime jam buvo geriausia draugė Eleonora. Ji visuomet paskambindavo paklausti, kaip sekasi. Kiekvieną penktadienį iškepėdavo jo mylimiausią pyragą ir pasikviesdavo į svečius. Kai vyras atsiguldavo į ligoninę, vienintelė ateidavo jo aplankyti. Vėl atnešdavo mylimiausio pyrago ir skaitydavo jam knygas su laiminga pabaiga. Kur tuo metu būdavo jo šeima? Žmona sakydavo, jog nemėgsta ligoninių ir turi rūpintis vaikais, bet ką ji veisdavo iš tikrųjų, nežino niekas...

Vyras visuomet klausdavo Eleonoros, kodėl ji neištekėjo, bet tai buvo vienintelis klausimas, į kurį ji niekuomet neatsakydavo.

Kartą grįžęs iš nemėgstamo darbo pas nemylimą žmoną ir nemylinčius vaikus jis nustebo. Durys buvo plačiai atvertos, spintos tuščios, tik raštelis ant stalo: „Tu mūsų daugiau nepamatysi“.

Ar galima buvo pasakyti, jog vyras nuliūdo? Ne, greičiau pasimetė. Jis mylėjo vaikus, bet ar turėjo teisę jų ilgėtis?

Aišku, jis nusprendė nueiti pas Eleonorą. Buvo jau tamsu. Priėjęs taip puikiai pažįstamas duris jau džiaugėsi, kad greit sulauks paguodos. Pasibeldė. Tyla. Dar kartą. Ir toliau tik tyla. Pagalvojo, kad ji negirdi, tad nusprendė įeiti. Įėjęs pamatė jos figūrą ant sofos. Galvojo – užmigo. Pradėjo žadinti. Ji nepabudo. Šalia gulėjo vaistų buteliukas ir du rašteliai. Viename buvo parašyta: „Aš visuomet tave mylėjau. Aš visuomet žinojau, jog tu irgi myli mane. Atleisk, kad tylėjau. Ir atleisk už tai, ką padariau dabar. Aš sirgau. Man buvo likę tik keli mėnesiai. Aš nenorėjau mirti

skausme. Lygiai taip pat nenorėjau niekam užkrauti savo nelaimės. Būk laimingas. Čia, o gal ir kitur. Mylėsiu tave, kur bebūčiau.“

Ašara viena, ašaros dvi. Vyro veide gyvybės neliko. Vienintelė išeitis, kurią matė, buvo tabletės ant stalo. Sekundžių klausimas. Ir tik tada jis pamatė antrąjį raštelį. Tai buvo paskutiniai perskaityti žodžiai jo gyvenime: „Pasaulis, nesvarbu kuris, visuomet yra gražus. Jau tuoj pajausi nuostabų džiaugsmą ir nesvarbu, kur ir kas būsi“.

Dideliame laimingame danguje, dideliame nuostabiame sode gyveno du maži angelai. Jie buvo patys laimingiausi, nes buvo kartu. Ir bus per visą amžinybę.

Užmušta siela

Tos mėlyno stiklo akys. Jos žvelgia į toli negyvu žvilgsniu. Prisimena – buvo kadaise gyvas. Gyvas žmogus. Šiluma dvelkė jo šypsena, meile plakė širdis. Laime jis alsavo, kol atėjo jo gyvenimo žiema.

Laidotuvės. Minia verkiančių žmonių prie mergaitės kapo. Graži tamsiaplaukė baltu veidu. Neseniai jos akis buvo palietę mylimojo pirštai. Paskutiniai prisilietimai jos kūnui dar nespėjus atšalti. Dabar vien tik baltos kapų gelės, kurios dengia juodą žemę – amžiną mergaitės jaunystės kalėjimą.

Šešiolika metų. Šešiolika! Kaip baisiai skambėjo radijo pranešėjo balsas apie paauglės žūtį. Pabaigos melodija. Pranešėjui tai – eilinis faktas, vienas iš daugelio, kuriuos jis skelbia jau dvidešimt metų. Ta mergaitė net neturėjo galimybės tiek metų gyventi... O jam tas laikas tik amžinas skundas, tik visiškai nevertinami prabėgę metai.

Paskutiniai kastuvo grybšniai ir baltas karstas dingsta apniukusiose žmonių akyse. Šimtas žmonių prie kapo ir nė vieno sausu veidu. Visų akyse mirties šešėlis, lūpose – skausmingas šypsny.

Tiesa, laidotuvėse yra dar vienas žmogus. Jis neverkia. Vienintelis neišliejo nė ašaros po mergaitės mirties. Tas žmogus jau negyvas. Kartu su pirmąja meile mirė ir jis. Mirė jo siela – norai, viltys, tikslai. Liko šilumą vis dar išlaikęs kūnas. Tik jis.

Ji gražiai piešė. Jos drobės buvo pilnos gyvybės ir jausmo. Ji mėgo piešti sningant. Mergaitė žiemą mylėjo labiausiai. Tada ji svajodavo, tada nupiešdavo pačius nuostabiausius paveikslus.

Niekas negalėjo prilygti jos grožiui. Rudos akys ir pati tyriausia siela. Menininko siela. Kaip ir jo.

Tą naktį jie susipyko. Mergaitė pabėgo iš namų su juo, bet labai gailėjosi. Ji dar bijojo gyvenimo. Su mylimuoju, bet bijojo. O vaikinai to nesuprato. Jausmas jam buvo beprotiškai apsukęs galvą ir jis jau negalėjo išivaizduoti gyvenimo be jos. Nors niekas netrukdė, tik amžius. Tik penki namai, skiriantys jų gyvenamuosius pastatus. Tik skirtingos lovos ir dar dveji metai, kuriuos turėjo palaukti.

Mergaitė išbėgo viena į lietu. Lietus žiemą. Šaltas. Pavojingas, bet ne tiek, kad nužudytų žmogų. Ji nematė kelio pro ašaras ir lietu. Ji bėgo niekur. Abu buvo pasislėpę miške, o dabar buvo neįmanoma surasti kelio atgal.

Vaikinas užsimetė savo juodąjį paltą ir išlėkė į nežinią. Buvo beprotiškai šalta. Ir jis nežinojo kur eiti.

Tuo metu mergaitė bėgo. Bėgo nieko nematydama. Per ašaras, per lietu.

Šviesa. Du žibintai ir beprotiškai lekiantis automobilis. Be vilties išlikti gyvai.

Jis spėjo pasivyti. Mergaitė buvo ranka pasiekiamą. Jis viską matė. Regėjo, kaip mergaitės gležną kūnelį partrenkė mašina.

Mirties akimirka.

Ji gulėjo bedvasė. Širdis dar plakė. Jis pribėgęs šaukė. Šaukė ne žodžius. Jis meldėsi, nors niekuomet netikėjo Dievu. Jis dar tikėjosi. Bet mergaitė užgeso. Dingo jos akių liepsna. Ir jis užmerkė jos akis...

...Baltos gėlės. Jūra ant juodos žemės. Ji mylėjo baltas gėles. Jis buvo dovanojęs dvylika baltų frezijų. Per paskutinį jos gimtadienį.

Dabar jis jau buvo niekas. Nebenorėjo gyventi. Niekada nesugebėjo sau atleisti.